

Ramon Alcoberro

HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA POLÍTICA

Dels sofistes a l'utilitarisme

EDICIONS ENOANDA

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ

A manera de justificació	1
Una proposta de periodització de la història de la filosofia política	14

I PART

LA FILOSOFIA POLÍTICA ANTIGA: GRÈCIA

I EL CRISTIANISME MEDIEVAL

Els orígens de la qüestió política a Grècia	25
Els Sofistes. Pèricles i el <i>Discurs fúnebre</i>	30
Plató: L'ideal del millor règim	42
Aristòtil: La ciutadania	51
El cosmopolitisme i les escoles hel·lenístiques ..	65
Dels estoics a Ciceró	72
Església i estat ens els pares de l'església antiga	79
La doctrina del dret natural en Tomàs d'Aquino	91

II PART

LA FILOSOFIA POLÍTICA DE LA MODERNITAT

Maquiavel o l'autonomia de la política	101
La reforma política humanista: Desideri-Erasme i Thomas More	108
La Boétie i Montaigne contra la tirania	114

República i sobirania en Jean Bodin	123
Maquiavèl·lics i anti maquiavèl·lics:	
Botero i Mazzarino	126
Consideracions sobre el contracte social	137
Els primers teòrics del contracte social:	
Hobbes i Locke	147
Montesquieu i el naixement	
de la teoria política moderna	159
Jean-Jacques Rousseau en el	
context de les teories contractualistes	167
Kant: de l'ètica a la política	181
El concepte de revolució	191
El liberalisme econòmic	196
El liberalisme polític	202
Goldwin i la crítica narquista	
del liberalisme	211
Hegel i la teoria de l'estat	219
Tocqueville: el nou despotisme	
i la revaloració de la democràcia	234
Els principis de l'utilitarisme	241
<i>Bibliografia</i>	255

A MANERA DE JUSTIFICACIÓ

Deia el president Tarradellas que «La política és el comerç dels homes» i atribuïa la frase a Montaigne. La veritat és que ningú l'ha trobada als *Essais* i que al segle XVI francès la paraula «comerç» ni tan sols tenia el significat actual i més aviat volia dir el mateix que el català «entregent»: relació, habilitat o do de gentes. *Entregent* o *enraonar*, són paraules de bell catalanesc que convindria fer servir més sovint perquè defineixen la relació política en un sentit profund: la del vincle del poder amb la construcció de la comunitat humana. Entesa no tant com gestió del poder sobre la vida, sinó com a construcció d'un espai que fa possible viure en comú i la deliberació de les diferències, la política és una de les realitzacions més complexes de l'esperit humà.

«Política» és una paraula que en una gramàtica ideal no hauria d'admetre singular, perquè en l'àmbit del poder tot té múltiples interpretacions i múltiples causes. Les polítiques són moltes i les eines per entendre-les també. El context, la probabilitat, la distribució del poder mai no és inamovible i va sempre molt més enllà de l'acte administratiu, per arrelar en un sistema de valors que (atenció!) no té per què ser ètic i generalment no ho és.

Un sistema de valors és una «orientació» en el món. Sense orientació de les idees, projecte i futur, no hi ha política sinó administració i comptabilitat. Cap política digna d'aquest nom pot ser una simple administració del present. L'administració,

HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA POLÍTICA

en tant que gestió, actua segons les regles del dret públic i amb eines de gestió (planificació, organització, direcció i control) que no són diferents de les de l'empresa privada, però que tan sols tenen sentit amb voluntat de construcció col·lectiva. En un context democràtic, a l'administració se li demana eficiència, credibilitat i imparcialitat, segons la norma weberiana de tractar l'usuari dels serveis públics de forma estandarditzada. A la política, en canvi, li cal orientació i objectiu i això no sempre és compatible amb la racionalitat econòmica, ni amb l'eficiència. La sensibilitat social envers els menys afortunats o la gestió ideològica dels símbols, per exemple, no té per què formar part necessàriament de l'administració, però sí de la direcció política. Clàssicament, l'àmbit polític fixa les tasques de l'administració i l'administració tècnica resta fora de l'esfera política tant com pot. Allò que John Searle a «What is an institution?» (*Journal of Institutional Economics*, 1, 1, p. 10, 2005) anomenava «poders deòntics» de les institucions («drets, deures, obligacions, autoritzacions, permisos, empoderaments, requeriments, i certificacions») funcionen per vies molt diferents segons si la seva regulació és política o administrativa. Aquests «poders deòntics» (que sempre es presenten com una entitat que transcendeix els individus i té dret a parlar en el seu nom) tenen lògiques i orientacions (i també transformacions!) profundament diverses i que convé no confondre.

A partir d'aquesta premissa, en el pensament polític occidental trobem bàsicament dues tradicions, dos estils o dues maneres d'enfocar l'acció. D'una banda, la que considera la política com el fruit d'una llarga conversa entre els ciutadans i com la plasmació d'un desig d'acord per tal de gestionar diferències. Com que només hi ha política

A MANERA DE JUSTIFICACIÓ

quan algú decideix que les coses podrien rutllar d'una altra manera, cal que el debat tingui un lloc central en l'àmbit públic. La comprensió de l'acció política, basada en el consens i en l'acció civilitzadora és el que anomenem «model humanístic» de l'acció política, que s'articula en la teoria del contracte social i constitueix una de les dues maneres d'entendre el món que han dominat l'escena del Renaixement ençà.

L'altra tradició de la filosofia política és la que recull l'herència de Maquiavel i Hobbes i la podríem anomenar del «desig de força», o del desig de sobirania absoluta, amb l'inevitable rerefons del pessimisme platònic. Aquest estil opta per l'autoritarisme i per una constatació empírica: la centralitat del dissens i la violència en la ciutat. La «*verità effettuale*» maquiavèlica (*El príncep*, xv) explica que els humans som agressius i a partir d'aquesta evidència tota prudència sembla poca. Com deia Zbigniew Brzezinski, polítòleg i assessor del president Carter: «la política mundial no és un parvulari». Per això cal seguir el consell bíblic i ser alhora «innocents com coloms i astuts com serps» (*Mt*, 10: 16). En la complexa dialèctica entre aquestes dues maneres d'entendre la vida pública, entre l'acord i la força, que també implica dues antropologies diferents, s'ha construït el pensament polític al llarg dels segles.

Locke, Montesquieu i Kant són els sants patrons i la referència inevitable dels qui entenen la política com a exercici del pacte, una posició que sovint destaca la superioritat moral per sobre de consideracions d'eficàcia. Tot i que sovint se'ls consideri liberals, cal tenir en compte que la paraula liberalisme va aparèixer molt més tard i que la seva relació amb la llibertat sovint es complexa. Locke, per exemple, diu explícitament que els drets naturals sempre estan limitats a la pròpia persona

HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA POLÍTICA

i per a ell la llibertat és bàsicament «negativa», és un dret a no patir dany més que a actuar positivament sobre el món. Són autors profundament esceptics pel que fa a la naturalesa humana i saben també que qualsevol acord és sempre fràgil, per això busquen en la política un espai que serveixi per minimitzar les diferències. En canvi, Maquiavel o Hobbes inspiren els qui entenen la política com a exercici de poder dur i creuen que els humans són fonamentalment éssers cobejosos, que no en tenen mai prou amb el seu poder o la seva riquesa i envegen la del veí. Bastir institucions fortes, capaces de contenir la violència humana innata, és l'objectiu principal del poder dur, més o menys maquiavèl·lic o hobbesià.

A partir de Joseph Nye (*Soft Power: The Means to Success in World Politics*, 2004) es parla de «poder tou» per designar el model de política que es fonamenta en la recerca del consens i en l'ús d'eines culturals, ideològiques i diplomàtiques, en oposició al «poder dur» que se centra en l'ús de la força per tal ser més temut que estimat. Però se les anomeni com vulgui, en la història de les idees polítiques la línia que ve de Montaigne, Locke, Montesquieu, Rousseau o Mill sempre s'ha enfrontat a la de Maquiavel, Hobbes i Marx. La filosofia política parla d'idees i sabem que no és el mateix la teoria política que l'exercici pràctic, com no són el mateix els conceptes abstractes i les situacions concretes on s'apliquen. Sovint al món real passa allò que recordava Bertolt Brecht en un poema terrible (*Als homes del futur*): «Dissortadament, nosaltres,/ que volíem preparar el camí per a l'amabilitat/ no vàrem poder ser amables». En la teoria política la bona voluntat i la tragèdia sovint han anat del bracet. Per continuar amb el poema de Brecht, els qui han arribat a la ciutat en temps de desordre, quan la fa fam regnava, i s'han barrejat amb els homes

A MANERA DE JUSTIFICACIÓ

en temps de rebel·lia, saben que les idees pures i les contingències sinistres es barregen i que les reflexions polítiques sovint es construeixen en temps ombrívols.

La vida sempre resulta més complexa que els càlculs, tot i que molts filòsofs (Plató i Hobbes entre els més coneguts) han volgut articular la política segons el model de la matemàtica. No és fàcil que un concepte de teoria política pugui ser al mateix temps precís (basat en dades concretes), perspicaç (capaç d'aportar noves perspectives a un problema) i útil per a la millora social. Sempre hi ha tendència a inventar identitats fictícies, a imaginar conflictes que els contemporanis no coneixien (reduint la política a l'economia, per exemple) i a jugar amb els anacronismes, aplicant categories morals i polítiques del present a situacions passades. Les idees i les bones voluntats empassen amb la vida quotidiana més sovint del que seria desitjable i el destí inevitable dels teòrics de la cosa pública sempre ha estat durar poc en política pràctica, o limitar-se a construir teories arcangèliques ad hoc.

Resulta, a més, perfectament banal constatar que gairebé tots els pensadors polítics han teoritzat a favor de l'statu quo, o que estan a favor del seu Príncep (quan ells mateixos no aspiren a ser-ne) perquè, com deien les àvies, allí on es resa el rosari mai no manca el necessari. No hi ha Príncep sense Arquitecte ni Filòsof perquè la construcció i el concepte són part essencial del projecte polític que desitja transformar la misèria del món. Per això mateix és difícil prendre distància per pensar políticament en mig de la misèria. Josep Carner va escriure que «tempesta al lluny es torna melodia» (*Amor finat*), però convé no oblidar que qualsevol política és sempre un cementiri de projectes i que gairebé sempre provoca malenconia. Entendre això conceptualment és decisiu si es vol evitar el

HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA POLÍTICA

dogmatisme i la moralització banal. Tal vegada la manera més digna i prudent d'actuar com a filòsof seria fer-ho a la manera de Montaigne que, assabentat a Roma l'any 1581 que havia estat elegit batlle de Bordeus, s'hi esforçà per sentiment del deure fins a 1585 quan la pesta el va obligar a fugir de la ciutat, i des d'aleshores va procurar no barrejar-se gaire en el que no podia resoldre, buscant la saviesa en la solitud.

La filosofia sempre viu atreta pel que no pot resoldre, i per això mateix necessita una distància, que de vegades es tradueix com a prudència intel·lectual o avaluativa, però sovint amaga també impotència. Maquiavel, acomiadat pels Mèdici l'any 1512 i mal vist per quasi tothom, es refugià a San Casciano in Val di Pesa on va escriure *El príncep* i va fundar la teoria política moderna a partir de la contradicció entre «*fortuna*» (l'atzar de les coses humanes) i «*virtù*», la prudència i l'anticipació del bon polític que sempre té un punt de tràgic. Des d'aleshores molta teoria política s'ha fet des de la impotència de la pràctica.

Maquiavel i Montaigne van entendre, en pròpia pell, que la política quan va de debò ni és moral, ni s'està gaire de teories. Per això cal la filosofia, el fre que la raó posa a la passió. Si hi ha filosofia política és perquè els humans necessitem entendre allò que ens passa, i perquè sempre estarem en dubte sobre si el fonament i el sentit de la política és el pacte o si, per contra, l'únic límit del poder és la força que puguem exercir (o que puguem oposar-hi); però enlloc no està dit que allò que ens passa hagi de ser comprensible, ni que el pacte i la violència s'hagin d'oposar necessàriament a la pràctica.

A MANERA DE JUSTIFICACIÓ

La política no és ètica

El primer i principal que cal saber quan s'estudia la teoria política és que la filosofia moral i la política han de ser avaluades des d'un punt de vista diferent. Metodològicament, es pot considerar fins i tot que la filosofia moral no té història, en el sentit que les decisions sobre la felicitat, la bona vida i la justícia es poden prendre sense conèixer específicament les teories filosòfiques en el seu origen o en el seu llenguatge clàssic que és contextual. De la mateixa manera que per curar el càncer no cal saber història de la medicina, per fer el bé no cal conèixer la història del concepte de bé.

Optar per «fer el bé» és una decisió personal, que prenem en consciència (sigui quin sigui el significat de mots sovint tan carregats de retòrica com «bé» i «consciència»), i que té unes determinades conseqüències, en termes de responsabilitat, sobre la vida individual. El receptor de respostes que s'han donat a la qüestió moral en temps passats pot oferir una magnífica font d'inspiració per a la conducta personal, però té un valor relatiu per prendre una decisió en el present. La filosofia política és, però, molt diferent. La història pesa d'una manera decisiva sobre la política i el que pot ser imprescindible per a un jo ètic es pot fer impossible per al nosaltres polític.

Per dir-ho esquemàticament, en filosofia moral parla el «jo»; en filosofia política s'expressa el «nosaltres», paraula, per cert, molt complicada de definir, perquè inevitablement cada identitat personal forma part també d'algunes estructures col·lectives, de vegades no especialment agradables per raons molt diverses. Aquesta diferència de subjectes teòrics entre ètica i política (el que de manera pedant es podria anomenar «la dialèctica entre el jo

HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA POLÍTICA

i el nosaltres») té conseqüències significatives tant en l'àmbit conceptual com a la pràctica.

Reconciliar les necessitats de la vida social amb els desitjos individuals és una tasca complexa que necessita un cert nivell d'artificiositat i sofisticació. El subjecte de la política és la societat, la pluralitat d'opinions i interessos, i el seu lloc de debat i de negociació fou la plaça pública al món antic i són les institucions polítiques, administratives i judicials al món contemporani. Crear institucions fortes i consensuades és una de les condicions que permeten fer bona política. L'altra és saber història.

Cap política sense història

John Rawls va diferenciar a *Teoria de la justícia* entre concepte i concepció de la justícia. Tothom, grans trets, pot estar més o menys d'acord en el concepte de justícia, però les concepcions de la justícia són molt més complexes. Que és just donar a cadascú el que és seu resulta relativament senzill d'acceptar. Però justificar perquè alguna cosa és d'algú no s'entén sense situar la resposta en una narració. Per això no es pot governar cap societat, ni treure l'entrellat dels problemes del poder, de la justícia i de la llibertat, al marge de la història, de la geografia o de les tradicions. Cal saber com han resolt empíricament les diverses societats (la pluralitat de les comunitats humanes) els seus problemes religiosos i demogràfics, per críptics que semblin. Qui tingués la temptació de governar sense saber història acabaria per provocar daltabaixos sovint sinistres.

La concepció de la política implica una mirada retrospectiva perquè el present resulta difícil de comprendre si ignorem com hi hem arribat. Ningú viu confinat en la seva història, ni mai els esdeveniments són idèntics ni tenen les mateixes causes i

A MANERA DE JUSTIFICACIÓ

conseqüències. Però poden tenir un cert aire de família i la bona filosofia política ha de saber copsar les analogies de proporció. Sembla que Churchill deia que per fer política n'hi ha prou amb saber història i tenir sentit comú. Una cosa similar es podria dir de la teoria política que al segle XXI consisteix (lamentablement!) a recombinar creativament coses que Tocqueville i Mill ja van dir, situant-les en la perspectiva d'un món dirigit amb criteris algorítmics.

Els algoritmes, però, no s'haurien de menystenir; en política com a la vida pràctica la llibertat d'actuar és limitada perquè moltes opcions senzillament no són alternatives reals i resulten impracticables. Saber història i tenir una mica de sentit comú no és mai mala idea en política. La filosofia política no dona respostes, a l'estil dels oracles, però sí que mostra conceptes i contorns que permeten resoldre millor els problemes polítics. El contorn en política és sovint decisiu. Qui sap història sap també que sovint el polític no pot optar, en la mesura que ha de fer el que resulta possible, de vegades en contradicció amb el que íntimament sap que és necessari. Qui té sentit comú sap que les consideracions d'oportunitat condicionen l'acció. Max Weber va escriure unes planes clàssiques sobre aquest tema.

La política és acció i es fa sempre en una xarxa de relacions i interessos que impliquen els altres (els «no-jo»), amb tradicions, sensibilitats i interessos diferents. Tan sols assumint aquesta dada es pot teoritzar sense caure en la insignificança conceptual. La reflexió que obliidi la dimensió històrica i les condicions d'oportunitat dels fets està destinada al fracàs, o s'ha de limitar (com en el cas de Rawls i Habermas al segle passat) a proposar experiments mentals, tan fascinants com sovint

HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA POLÍTICA

impossibles de traduir a la pràctica i a proposar regles procedimentals que ningú no compleix.

Les societats modernes procuren assegurar-se que ningú governarà per sempre, i ho fan mitjançant el disseny sempre atzarós de contrapesos del poder a les institucions, i ningú hauria d'esperar tampoc controlar tot el poder econòmic. Al mateix temps, en societats liberals (o postliberals com les d'ara) cap polític, ni cap institució, pot aplicar del tot el seu programa, ni cap teoria pot aspirar tampoc a explicar tota la casuística de la política... Com deia Salvador Espriu: «el mirall de la veritat s'esmicolà a l'origen en fragments petitíssims, i cada un dels trossos recull, tanmateix, una engruna d'autèntica llum» (*Primera història d'Esther*). Això obliga la política a ser negociació constant i acció col·lectiva. La política mai depèn d'una decisió estrictament personal; sense el col·lectiu no hi ha acció política possible i administrar el temps i els debats (el que modernament anomenem l'agenda) forma part del nucli mateix de la política.

El que Aristòtil anomenava *kairós*, el temps oportú, condiciona en profunditat l'acció, de manera que el polític ha de prendre decisions en funció de les possibilitats reals de la seva acció i de la seva adequació a les possibilitats de cada temps. Administrar el temps, saber quines coses són possibles en un determinat moment i quines no ho són, i actuar en conseqüència, és la marca del bon polític.

Les propietats fortes o no-contextuals de la política són dissortadament molt poques, però no tot s'hi val en aquest àmbit. Hi ha una exigència imperativa en la política que és la responsabilitat. No es coneix tragèdia més terrible que la que provoquen els messiànics irresponsables, convençuts de tenir raó ells tots sols contra el món i incapaços d'entendre el valor de les institucions, fins i tot quan se les

A MANERA DE JUSTIFICACIÓ

vol enderrocar. El polític s'ha de moure per la passió i per la força de les seves conviccions, però ha de realitzar-les efectivament en una situació que sovint ell no pot controlar i amb la consciència realista de les seves forces. D'aquí que la passió cedeix davant una responsabilitat que ha de ser sempre proporcional al poder.

És inútil, i fins i tot pot tenir conseqüències esperpèntiques, tenir raó abans o després del moment adient per traduir el pensament en la pràctica. Per totes aquestes raons el debat sobre filosofia política ha de ser complementat per un coneixement sobre la història de la matèria. Això no significa que la història sigui *magistra vitae*, ni tampoc que, com diu el tòpic, qui no coneix la història es condemna a repetir-la. La història no es repeteix mai i, com va observar Marx, si es repetís, el que en un primer moment va ser una tragèdia, retornaria convertit en comèdia. Quan valorem la història del pensament com a eina per entendre la política, l'únic que volem dir és que el present de les comunitats potser no és forjat únicament pel ròssec del temps històric sobre les mentalitats (hi ha altres categories significatives com ara la tecnologia i la comunicació tan importants com el temps), però resulta incomprensible sense la història.

Un greu error epistèmic molt habitual en la tradició liberal, però que sovinteja en tota història del pensament, suposa que els conceptes significaven en altre temps el mateix que signifiquen avui. La neutralitat axiològica no existeix de cap manera en el vocabulari de la política. Judicis, biaixos argumentatius i prejudicis de tota mena formen part també dels models i dels valors que usem per establir i valorar conceptes, sigui en filosofia o en qualsevol altre àmbit. Els conceptes muten (i de vegades maten!) segons el marc mental de l'època. En

HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA POLÍTICA

un quadre conceptual, cultural i històric diferent les mateixes paraules no designen les mateixes coses. Filosofia, religió, política, llibertat o justícia van ressonar de manera diferent a Grècia, al Renaixement florentí, entre els Pares Fundadors americans o en una reunió de llibertaris catalans al segle xx. La major part dels conceptes polítics els recollim traduïts al nostre marc mental actual, sense preguntar-nos si el seu sentit inicial s'ha deformat, o fins i tot s'ha perdut. En aquest sentit, poques paraules tenen una història tan curiosa com «solidaritat» que avui forma part nuclear del vocabulari normatiu catòlic, tot i que no apareix a la Bíblia i que debutà en filosofia de la mà d'Auguste Comte, un pensador positivista francès del segle xix que predicava una anomenada «religió de la humanitat»... i que els catòlics no podien llegir sense caure en pecat perquè les seves obres eren totes a l'*Index Librorum Prohibitorum* vaticà. L'aire de família del vocabulari del pensament polític no ens hauria de confondre sobre els seus diferents usos. Resulta impossible traduir fidelment el passat al present, però no per això vivim en dos universos disjunts i incommensurables.

Donald Davidson parla del «principi de caritat» (un concepte epistèmic que en el seu cas no té significació moral, sigui dit per endavant!) per designar el principi de comprensió intersubjectiva. Si no pressuposéssim que les creences dels altres estan molt àmpliament d'acord amb les nostres, que potser tenen coses interessants a dir-nos i que en conjunt potser fins i tot són vertaderes, no podríem usar les nostres pròpies creences per arribar a comprendre les dels altres. Tant els nostres interlocutors com nosaltres estem en una situació de traducció radical, no en dos universos mentals totalment diversos.

A MANERA DE JUSTIFICACIÓ

El vocabulari polític és un dels més carregats («connotats», es diu també) que utilitzem els humans i qui l'ha carregat és la història. La història de la filosofia política, fins i tot quan sembla plena de tesis incoherents i s'explica a salts, ofereix una increïble reserva observacions sobre el col·lectiu, d'anàlisis, de debats, d'argumentacions i de raonaments que tenen sentit encara ara, tot i que hagin de ser traduïts. En aquest sentit, filosofia política i història de la filosofia són dos àmbits que comparteixen bona part del territori conceptual, tot i que no es confonguin.

UNA PROPOSTA DE PERIODITZACIÓ DE LA HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA POLÍTICA

Totes les històries tenen continuïtats i diferències. Els problemes de la filosofia política són sempre els mateixos (què és el poder, com s'administra, com es reparteixen recursos escassos, com es gestiona el reconeixement, com es reconeix (o no) el diferent...) i alguns autors (Aristòtil, Maquiavel i Locke, d'una manera molt significativa) tenen una sorprenent capacitat per aconseguir que les seves idees superin el pas del temps. Però algunes grans qüestions són molt pròpies d'èpoques històriques molt concretes. Amb una intenció bàsicament didàctica, es poden diferenciar tres períodes en la història de la filosofia política:

1. De l'Antiguitat grecoromana a Maquiavel (s. xvi).
2. De Maquiavel i Hobbes al segle de les Llums (Rousseau, Kant...), la revolució industrial i el liberalisme (s. xviii-xix).
3. De Marx i el socialisme als nostres temps globalitzats (inícis del segle xxi).

Correspon a cadascuna d'aquestes èpoques una problemàtica central, que es pot presentar descriptivament (plantejant una situació de fet), o normativament (d'acord amb el concepte de felicitat o de justícia que cadascun dels diversos autors o escoles propugna).

UNA PROPOSTA DE PERIODITZACIÓ

1. *Dels grecs a Maquiavel.*

Dels grecs a Maquiavel la qüestió que preocupà el pensament polític fou la del millor règim, el règim polític en què l'home ateny arreu i sempre la vida millor, entenent per tal la que no es pot viure altrament que en una societat política equilibrada. Hi ha una vocació de perennitat de la política, entesa com a perfecció. Per dir-ho en paraules de Leo Strauss a la conferència *Sobre filosofia política clàssica*: «la bondat de l'ordre polític només podia jutjar-se en termes de l'ordre polític que és el millor de forma absoluta». La teoria política clàssica va ser inseparable d'un ideal de moralització pública (Ciceró) o de la santificació de la vida (Agustí, Tomàs).

La pregunta que es plantegen a l'època clàssica i al període medieval és què significa la política com a tal («el concepte del que és polític») i com ser un ciutadà excel·lent, virtuós i a l'altura de les exigències dels iguals en la ciutat. Al món antic no hi ha separació entre el polític (individu) i la política (art de la governació). En general, la política clàssica és organicista: concep la ciutat com un conjunt d'òrgans o cossos que cooperen sota la vigilància o l'exigència d'una ànima. Atenes sota Pèricles o Florència amb els Mèdici podien ser personalitzades perquè tenien una identitat pròpia, val a dir, una ànima, un patriciat i unes tradicions a conservar, que no podien ser valorades amb diners. En definitiva, la política clàssica, medieval o renaixentista es pensa a si mateixa amb criteris de continuïtat i de civilització que la política moderna va anar degradant o abandonant a partir del segle XVII, especialment amb la guerra dels Trenta anys (1618-1648) que provocà entre 3.500.000 i 4.500.000 morts i fou la primera autèntica guerra mundial.